

сформованим символами. Неоднозначне наповнення значеннєвого поля концепту *життя* дещо компенсоване спроможністю концептуальних понять реалізувати потужний потенціал за допомогою системи вербалізованих символів.

Література

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад проф. Івана Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
2. Библиейская энциклопедия. – Репринтное издание. – М. : Терра, 1990. – 902 с.
3. Головащенко С. Біблієзнавство / С. Головащенко. – К. : Либідь, 2001. – 495 с.
4. Грановская Л. М. Словарь имен и крылатых выражений из Библии : около 400 имен; более 300 крылатых выражений / Л. М. Грановская. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ООО «Издательство АСТ», ООО «Издательство Астрель», 2010. – 383 с.
5. Коваль А. П. Спочатку було Слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
6. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 270 с.
7. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 2. – 573 с.
8. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка : в 2 т. / А. Г. Преображенский. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1959. – Т. 2. – 565 с.
9. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1971. – Т. II. – 550 с.
10. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. VIII. – 927 с.
11. Новейший философский словарь [электронный ресурс] / Режим доступа : <http://enc-dic.com/philosophy>
12. Lakoff G. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N.Y. : Basic books, 1999. – 624 p.

Чугасва В.

*– аспірант кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету*

УДК 81:008:2–276.63

СИМВОЛЬНА ПАРАДИГМА АРХЕТИПУ СВІТЛО В БІБЛІЙНОМУ ВИМІРІ

Статтю присвячено аналізу лексико-асоціативного поля архетипу світло. У науковій розвідці окреслено символи, що модифікують цей архетип; репрезентовано парадигму типових образів і властивість семантичного й

експресивного потенціалу засобів творення символічної образності в контексті книг Старого і Нового Заповіту.

Ключові слова: Біблія, архетипний символ **світло**, апокаліптична образність, вербалізатор, парадигма.

Чугаєва В.

– аспірант кафедри українського язика и литературы
Донбасского государственного педагогического университета

СИМВОЛЬНАЯ ПАРАДИГМА АРХЕТИПА СВЕТА В БИБЛЕЙСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

Статья посвящена анализу лексико-ассоциативного поля архетипа свет. В исследовании определены символы, которые модифицируют этот архетип; представлена парадигма типичных образов и особенности семантического и экспрессивного потенциала способов образования символической образности в контексте книг Ветхого и Нового Завета.

Ключевые слова: Библия, архетипный символ **свет**, апокалиптическая образность, вербализатор, парадигма.

Chuhaieva V.

– post-graduate student of Ukrainian Language and Literature
Department

Donbas State Teachers' Training University THE SYMBOLIC PARADIGM OF ARCHETYPE LIGHT IN THE BIBLICAL WORLDVIEW

The article is dedicated to the analysis of the lexical and associative field of archetype light. The author outlined the symbols that modify this archetype and represented the paradigm of typical images and the feature of semantic and expressive potential of the means of creating of symbolic imagery in the context of the books of the Old and New Testament in the article.

Key words: Bible, an archetypal symbol **light**, apocalyptic imagery, verbalizator, paradigm.

Постановка проблеми. Біблійні архетипні символи є стрижнем загальнолюдської культури, носіями ідеалів, що забезпечують трансляцію інформативно-ціннісної спадщини. Такі символи як конденсований текст завдяки усталеній структурі репрезентують колективний досвід. Аналізуючи архетип як універсальну образну одиницю людської свідомості, безвідносно до історичного, національного, релігійного досвіду, науковці не можуть не досліджувати біблійні архетипи, компаративуючи їх із загальнолюдськими. Спільність архетипного мислення є підвалинами взаємопорозуміння між носіями різних культур й епох. Символіка Біблії потрібна там, де абстрактна, власне логічна система неспроможна відбити реальність. У лінгвоукраїністиці завжди приділяли увагу дослідженню функціонування біблійних символів у текстах різномовленнєвого спрямування. Така символіка й дотепер впливає на світоглядні уявлення соціуму, створюючи тло релігійної

картини світу, однією з функцій якої є збереження інформації, універсальної для будь-якого суспільства.

Найбільш усталеними архетипами людської свідомості є архетипи стихій, саме вони є наскрізними в текстах Старого і Нового Заповітів. Серед них домінуючим є *світло*, яке асоціюється насамперед з надприродною сутністю Бога. Дослідження біблійної архетипної символіки дає змогу усвідомити, декодувати алегоричні картини, а опозиція апокаліптичної та демонічної образності маніфестує моральні й духовні істини.

Інтерпретація біблійного дискурсу в лінгвокультурологічному аспекті, виявлення архетипних, стереотипних, символічних й асоціативних значень потребує системного дослідження для з'ясування статусу біблійного символу в мовній картині світу та його концептуального відбиття. У цьому і вбачаємо актуальність пропонованої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень. Одним із способів збереження та передачі культурологічної інформації є символ як одиниця «пам'яті народу». Вивчення символу в різних галузях науки зумовлює різноманітність підходів до цієї філософсько-естетичної категорії: філософський (О. Лосєв, М. Мамардашвілі, К. Свасьян, Ю. Сватко), міфологічний (Е. Мелетинський, У. Тернер), лінгвістичний (О. Потебня, Н. Арутюнова, Н. Афанасьєва, Є. Шелестюк), лінгвокультурологічний (В. Колесов, В. Маслова, Ю. Степанов, Ю. Юрченко). Біблійна історія є найбагатшим джерелом формування символів, завдяки яким відбувається екзистенційне осмислення реалій навколишнього світу. Заслужують на увагу дослідження сакральних символів Т. Вільчинського, М. Івасюти, А. Меня, О. Мирончука, Р. Мниха, З. Лановик, І. Процик, О. Решетняк, Л. Шевченко, наукові студії яких присвячені концептуально-семіотичному аналізу універсальних біблійних символів як сегментів українськомовної картини світу. Проблему функціонування бібліонімів як компонентів фразеологізмів порушено в працях П. Мацькова, О. Мороз, Н. Пасік, В. Познанської, О. Сафронової та ін. Проте біблійна символіка на сьогодні ще є недостатньо вивченою в українській лінгвокультурі.

Метою статті є аналіз символічної парадигми архетипу *світло* в біблійній картині світу. Для досягнення мети передбачено розв'язання таких **завдань**: 1) визначити денотативно-сигніфікативні особливості архетипу *світло* й суміжних символів як його маркерів; 2) окреслити символи, що модифікують цей архетип; 3) схарактеризувати семантичний та експресивний потенціал творення символічної

образності архетипу *світло* в контексті книг Старого і Нового Заповіту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Архетипи є структурами психіки, вони не усвідомлювані, не членовані, кожен з них має поліфункційні зв'язки з іншими образно-ідейними комплексами. Архетип контекстуально реалізує прообраз і сукупність асоціацій. Г. Сковорода поняття «тип», «антитип», «архетип», «прообраз» вважав синонімічними [7, с. 338]. Архетип – це сукупність образів, символів, знаків, завдяки яким відбувається міжпоколінна трансляція. Залучення архетипів сприяє спадковості поколінь, а завдяки символу архетип маніфестує духовні прошарки культури. Закоріненість архетипу в онтологічних первнях людського буття є показником безпосереднього зв'язку з категорією *sacrum* і принципів відбиття цієї універсалиї в духовному розвитку й соціалізації. На думку І. Набитовича, складниками сакрального є релігійно марковані концепти, зреалізовані «у певних образах, символах, архетипах» [4, с. 10]. Архетип, спроектований на першоджерела буття як на національному, так і на загальнолюдському рівнях, уможлиблює декодування образу, усвідомлення його внутрішньої сутності.

Категорія духовності пріоритетна щодо біблійного символічного образу, який є конкретним виявом архетипу. У межах біблійного тексту архетипи із структур свідомості трансформовано на образи-знаки. Визначення їх як архетип чи символ залежить від сформованого ним контекстуального поняття.

Архетип, попри трансформацію в історичних і культурних умовах, має константу – те змістове ядро, що є в ньому поза всіма зовнішніми чинниками. І. Процик пропонує визначення архетипу як своєрідної матриці, що оприявлює архаїчні погляди на світ і місце індивіда в ньому. Детермінантою такої матриці, на переконання дослідниці, є образ, глибоко символічний чи метафоричний завдяки щільному зв'язку із семантичними полями інших образів [5, с. 15]. Символізація є засобом контактування з реальністю, у символі об'єкт-образ як цілісне утворення маркує певні значущі семантично наповнені складники. У мисленнево-мовленнєвій операції архетип експлікує символ, відновлюючи уявлення про світ. Він маніфестує зв'язок символу з давньою моделлю світу, дозволяє декодувати семантику символу, спрямовану як у минуле, так і в майбутнє. Символ закріплено у свідомості індивіда завдяки несвідомому впливу архетипу. В. Франкл порівнював дію символу з «ефектом перспективи», за якої символічний образ здійснює те, що є неосяжним, незрозумілим і близьким [11, с. 127]. Здатність

утворювати своєрідну модель і типологічна повторюваність прообразу є основними ознаками архетипу.

Серед значень образно-ідейної сукупності символ виокремлює його позачасову ідею на відміну від архетипу, який конденсує історичну пам'ять усього людства. Залучення біблійної символіки є, власне, інтеграцією у вимір «наскрізного» часу замість тривіального, профанного щоденного буття. На думку О. Лосєва, «...діалектика християнської символіки завершується за межами світу й до виникнення світу, це символізм ідеальний, інтелектуальний, духовний, а матерію та предмети він потребує лише для прикладу й демонстрації» [3, с. 63].

Класифікуючи символи, Ф. Уїлпрайт виокремив архетипні символи, визначаючи їх як такі, що «мають однакове чи схоже значення для значної частини людства, якщо не для всього людства» [10, с. 98]. Констатуючи своєрідність символічного значення, дослідники визначають, що воно не зумовлене первинним значенням, його виникненню сприяють позалінгвальні чинники, що й засвідчує О. Шелестюк: «...еволюція мислення навколо відповідних понять спричиняє інтеграцію символічних схем, які містять основні міфологічні уявлення та формують своєрідні нашарування змістів – «символічну ауру», яка має давнє, архетипне походження; вона зумовлена стереотипними для певної культури асоціаціями...» [9, с. 57-58]. Символ є похідною щодо архетипу ознакою, значущим нюансом, який увиразнює його сутність. Символ імпліцитно конденсує інформацію про довілля, асоціації, зумовлені певним образом. Символьне значення транслює знання про сукупність буттєвих реалій, ментально формуючи їх у свідомості індивіда. Бінарне світосприймання марковане й системою мовних одиниць і способами моделювання світу. Бінарність символу, виокремлена К. Юнгом, постала передумовою формування мовного архетипу, потрактованого як вихідну щодо подальших мовних форм, реконструювати які можна завдяки відповідностям у споріднених мовах (прообраз, праформа, прототип) [6, с. 146].

Сакральні символи мають закриту семантичну структуру, це зумовлено тим, що підвалинами символічних значень є факти біблійної історії, морально-етичні поняття, ставлення до яких є незмінним. Провідні духовні доктрини християнства метафорично осмислені. Метафорі, як пріоритетному засобу вербалізації, притаманна різнорівнева образність, зокрема й метатекстуальні парадигми біблійного мислення. Метафорика Книги Книг перебуває поза часовими й просторовими межами й сягає рівня «вічності»,

набуваючи космологічного духовного сенсу. Архетипні символи є маркерами культурної конотації як результат інтерпретації асоціативно-образної сутності біблійних текстів унаслідок їх співвіднесення з концептосферою *Бог*. Парадигма символів потребує аналізу всеохопного контексту та інтертексту всієї Біблії та визначення сенсу кожного окремого образу й символу в поняттєвому полі будь-якого сакрального символу.

За референтами номінації *світло* постають комплекси філософських і релігійних переконань, морально-духовних спрямувань, завдяки яким відбувається загальне сприймання біблійної картини світу. У контексті книг Біблії зазначений архетип формує парадигма символів, кожен з яких увиразнює його семантичні нюанси, а разом формують єдиний простір, наближаючи його до вищого рівня абстракції. Сукупність таких вербалізаторів розширює семантичне навантаження окресленого символу як вихідного, архетипного, загальнолюдського.

Звернення авторів біблійних текстів до символіки *світло* в перших віршах і надання йому статусу особливої Божої сутності назавжди задекларувало його виняткову роль. На початку біблійної оповіді фізичне світло представлено як першу створену реалію: «*І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло. І побачив Бог, що добре воно, – і Бог відділив світло від темряви»* (1М. 1:3-4). В останній книзі Біблії *світло* знищує всі залишки *темряви* (і насамперед духовної): «*А ночі вже більше не буде, і не буде потреби в світлі світильника, ані в світлі сонця, бо освітлює їх Господь, Бог, а вони царюватимуть вічні віки»* (Об. 22:5). Між цими двома текстовими параметрами образність *світла* трапляється майже 200 разів. Імплікація архетипу *світло* є багатогранною, провідні значення цього архетипу такі: надприродна сутність Бога, Його Слово, уособлення істини й мудрості Творця, світло асоціюється з вічним життям.

Аналіз лексико-асоціативного поля архетипу *світло* сприяє якнайповнішому окресленню образного потенціалу цього символу, який, синонімізуючись з кольоративами *ясний, білий, золотий*, створює розгалужену парадигму символічних образів, що охоплюють і периферійні зони співвідносних зі світлом денотатів:

- Зірки як об'єкти Божого творіння символізують трансцедентність, майстерність Бога (Йов. 22:12, Пс. 8:4); *досвітня зоря* – це Ісус Христос (2 Пет. 1:19, Об. 22:16), який символізує вічне життя; в апокаліптичних видіннях про кінець історії грішного людства зірки описано або як такі, що гаснуть (Іс. 13:10, Йоїл 2:10, 3:15), або

вони падають з небес (Мт. 24:29, Мр. 13:25); вони ще символізують праведних, яким даровано вічне життя *«А розумні будуть сяяти, як світила небозводу, а ті, хто привів багатьох до праведності, немов зорі, навіки-віків»* (Дан. 12:3).

• Тріада *сонце, місяць, зірки* символізує велич. В історії Йосипа цей образ асоціюється з патріархами й народом Ізраїля (1М. 37:9). У видінні Івана Богослова *«Жінка, зодягнена в сонце, а під ногами її місяць, а на її голові вінок із дванадцяти зір...»* (Об. 12:1) народила Володаря Царства Божого – Ісуса Христа.

• *Сонце* – метафорична номінація Творця як джерела життя: *«Бо сонце та щит – Господь, Бог! Господь дає милість та славу, добра не відмовляє усім, хто в невинності ходить»* (Пс. 83:12); затьмарене сонце символізує Боже покарання грішних (Єз. 32:7, Йоїл 2:10, Дії 2:20) або благословення праведних, після дня Господа *«... не має потреби ні в сонці, ні в місяці, щоб у ньому світили, – слава-бо Божа його освітила, а світильник для нього Агнець»* (Об. 21:23).

Світло як уособлення Божої присутності; модифікаторами такої образності є:

• *«вічна лямпада»* (*«І ти накажеш Ізраїлевим синам, і нехай вони приносять тобі оливу з оливок, чисту, товчену, для освітлення, щоб завжди горіла лямпада»* (2М. 27:20)), яка символізує поклоніння Богу, Його святість;

• *свічник* у Пр. 20:27 асоціюється із совістю людини; у Пс. 118:105 символізує Слово Бога, яке представлено як світильник: *«Для моєї ноги Твоє слово – світильник, то світло для стежки моєї...»*;

• *золотий свічник* у скінії (з вертикальним стеблом, трьома галузками з обох боків, келихами й квітками із *«щирого золота»*) символізує дерево життя в Еденському саду (2М. 25:34). Метал і чітко визначена форма символізують досконалість і святість Бога, золото в християнстві – це символ вічного світла в Небесному Царстві, символ слави [2, с. 336];

• біла кольорова гама як *асоціат* світла домінує в описах Божого Царства, така гама має особливе символічне навантаження, є експресивно-стилістичними вузлами психологічного й асоціативного підтексту: *«...а місто було щире золото, подібне до чистого скла»* (Об. 21:18), *«А дванадцять брам – то дванадцять перлин... А вулиці міста – щире золото, прозорі як скло»* (Об. 21:21), *«...А війська небесні, зодягнені в білий та чистий вісон, їхали вслід за Ним на білих конях»* (Об. 19:14), вісон – то праведність святих (Об. 19:8). Такої ж символічної образності набувають лляні шати: *«... А на*

престолах я бачив двадцятьох чотирьох старців, що сиділи, у шати білі одягнені, а на головах своїх мали вінці золоті» (Об. 4:4). Білий колір шат символізує моральну чистоту, праведність, справедливу владу, святість, невинність, радість. Репрезентований у межах одного контексту такий кольоратив створює винятково емоційний дискурс, акцентуючи на есхатологічному змісті. На думку Ф. Уїлрайта, світло конотує владу, влада – це Бог, місце перебування Бога – небо [10, с. 88].

Відтак, архетипний символ *світло* є еквівалентом Божественної сутності, Його постійним атрибутом, Словом, захистом від духовного хаосу, перемоги над темрявою, це безпека, життя тощо. Найсильніше цей зміст має вияв у випадку ідейно-семантичної синонімічності образів-символів, що в сукупності позначають певну ієрархію світла. Прикладом цього є насамперед Ісус, який співіснує з епіфаніями світла, бо сам є світлом. У контексті Нового Заповіту констатовано, що найдосконалішою еманациєю безсмертного світла є саме Він: *«Короткий ще час світло з вами. Ходіть поки маєте світло, щоб вас темрява не обгорнула... Аж доки ви маєте світло, то віруйте в світло., щоб синами світла ви стали...»* (Ів. 12:35–36). Ісус як духовний Учитель оприявлює людству волю Творця та спонукає їх до пізнання істини – Благої вісті про Царство Боже. Вербалізатором ідеї спасіння та надії на вічне життя є метафорично-образна номінація Ісуса Христа – *«Світло для світу»* (Ів. 8:12).

До параметрів вербалізації архетипного символу *світло* залучено імпліцитну алегорію *«послання щастя»*, тобто тієї новини, яку задекларували перші Христові місіонери: *«Ніч минула, а день наблизився, тож відкиньмо вчинки темряви й зодягнімось у зброю світла»* (Рим. 13:12). Самих же апологетів цієї теофанійної еманациї називають *«посланцями світла»*. Одним із способів моделювання антогонічних груп персонажів є рецепція євангельського уявлення про *«дітей світла»* (Лк. 16:8), *«синів світла»* (Ів. 12:36), покликаних рятувати світ від *«духовної посухи»*, *«спраги духа»*, уже нестерпних для знеможеного людства, *«зчерствілого»*, такого, що перебуває під владою зла й ненависті. Вочевидь, усе це й нівелює домінанту сенсу людського життя – Любов. Мотив світла – своєрідне темпоральне розмежування минулого й майбутнього.

Висновки. Світло – це віра, яка спрямовує вірянина на вічне буття, надає впевненості щодо здійснення найвищих законів й обітниць Бога; це святість, досконалість, чистота, праведність, надія на порятунок і вічне життя тощо. Таке поняттєве поле архетипу *світло*, синтезуючи різні концептуалізації в одну сакральну категорію

спасіння, символізує перемогу добра над злом. Як фізичне світло перемагає темряву, так і духовне просвітління (оновлення) переможе гріх. Отже, особливість функціонування архетипних матриць у біблійній картині світу полягає в тому, що вони творять розгорнуті символіко-алегоричні картини, лексико-асоціативні ряди, супроводжувані ускладненою художньо-образною структурою різнорівневих понять і явищ.

Перспективу подальших наукових розвідок порушеної проблеми вбачаємо у виокремленні лексико-асоціативних полів наскрізних біблійних архетипів і в поглибленому витлумаченні символів, що модифікують такі архетипи.

Література

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
2. Лановик З. Б. Біблійна герменевтика : становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу): дис. ... доктора філол. наук: спец. 10.01.06 / Лановик Зоряна Богданівна. – Тернопіль, 2006. – 409 с.
3. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифология / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1993. – 959с.
4. Набитович І. Й. Категорія *sacrum* у художній прозі ХХ–ХХІ століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / І. Й. Набитович. – К., 2009. – 40 с.
5. Процик І. В. Архетипи в художньому моделюванні І. Драча і М. Ореста : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Процик Ірина Володимирівна. – Запоріжжя, 2012. – 198 с.
6. Сендерович С. Ревизия юнговой теории архетипа / С. Седерович // Логос. – 1995. – № 6. – С. 144–164.
7. Сковорода Г. Диалог. Имя ему – потоп зміин / Г. Сковорода // Історія української філософії : хрестоматія. – К. : Либідь, 1983. – С. 336–372.
8. Швидка Н. В. Архетипно-символьна опозиція *світло / темрява* в біблійному дискурсі / Н. В. Швидка // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. – Чернівці : Видавничий Дім «Родовід», 2016. – Вип. 769. Романо-слов'янський дискурс. – С. 71–75.
9. Шелестюк Е. В. Символ versus троп: сравнительный анализ семантики / Е. В. Шелестюк // Филологические науки. – 2001. – № 6. – С. 50–58.
10. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 82–110.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла: [сборник] / В. Франкл; [пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша и Е. В. Эйдмана]. – М. : Прогресс, 1990. – 363 с.

Soroka T.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, English Language and Translation Department, Izmail State University of Humanities